

Paweł Jan Chmura

Praktyki religijne w nauczaniu Kościoła ostatnich lat

Łódzkie Studia Teologiczne 18, 43-60

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ JAN CHMURA
Studium Apostolstwa Świeckich
Kraków

PRAKTYKI RELIGIJNE W NAUCZANIU KOŚCIOŁA OSTATNICH LAT

WPROWADZENIE

Religijność jest nastawieniem życiowym człowieka, przez które wyraża on oraz realizuje swój stosunek do Boga. W przeciwieństwie do obiektywnego, możliwego do łatwej weryfikacji pojęcia religii, religijność ma przede wszystkim charakter subiektywny, indywidualny i odnosi się zwykle do pojedynczego człowieka. Obserwując ludzką religijność, trzeba mieć świadomość jej wielowymiarowości. Co prawda, każdy człowiek ma szczególną zdolność do bycia religijnym, jednak ostatecznie religijność – jako akt ludzki – jest wynikiem własnego wyboru¹. Jak przypomina *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii*, w sercu każdej osoby, podobnie jak i w kulturze każdego narodu, zawsze jest obecny wymiar religijny. Każda bowiem wspólnota ludzi dąży do poznania bądź odniesienia swojego życia do całkowitej, jednoczącej transcendencji nie tylko poprzez wyrażane poglądy, ale i przez czynności kultyczne². Religijność, a więc w szerokim znaczeniu praktyczne odniesienie zasad wyznawanej religii do codziennego życia, jest zjawiskiem dynamicznym. Najbardziej wymiernym empirycznie i widocznym przejawem religijności człowieka jest jego udział w wypełnianiu praktyk religijnych. I choć praktyki te nie są najważniejszym wykładnikiem religijności w aspekcie społeczno-wspólnotowym, to ze względu na ścisły związek z życiem religijnym stanowią jednak ważną sferę oceny religijności³. Niniejszy artykuł jest próbą lapidarnego ukazania istoty, sensu i potrzeby wypełniania praktyk religijnych zarówno obowiązkowych, jak i nieobowiązkowych – niekiedy nazywanych pobożnymi.

¹ Por. P. Brańka, *Religijność a percepcja Jana Pawła II przez młodzież*, Sosnowiec 2002, s. 17.

² Por. DPLL, nr 10.

³ Por. J. Mariański, *Religijność w procesie przemian*, Warszawa 1991, s. 31.

1. OBOWIĄZKOWE PRAKTYKI RELIGIJNE

Istotnym elementem postawy religijnej człowieka jest jego uczestnictwo w praktykach religijnych nakazanych bądź zalecanych przez Kościół. Udział ten jest stosunkowo łatwym do zaobserwowania przejawem religijności. Nie należy jednak przy tym zapominać, że obok wypełniania praktyk religijnych ogromne znaczenie w życiu religijnym chrześcijanina ma również ich duchowe przeżycie, systematyczność bądź intensywność uczestnictwa oraz intencja praktykujących.

1.1. Współuczestnictwo we mszy świętej oraz praktyka Komunii świętej

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* Soboru Watykańskiego II nazywa Eucharystię „źródłem i zarazem szczytem całego życia chrześcijańskiego”⁴. Jan Paweł II w Encyklice *Ecclesia de Eucharistia* nie wahał się nawet orzec, iż „Kościół żyje dzięki Eucharystii”⁵. Według *Katechizmu Kościoła Katolickiego* msza święta to liturgia Eucharystii, w której dokonuje się misterium zbawienia. Ponieważ Eucharystia jest celebrowana w zgromadzeniu wiernych jako widzialnym znaku Kościoła, określa się ją także mianem zgromadzenia eucharystycznego⁶. Kościół dostrzega w przystępowaniu do Komunii Świętej przyjmowanie samego Chrystusa, który ofiarował się za ludzi⁷. Praktyka współuczestniczenia we mszy świętej oraz przyjmowanie Ciała Chrystusa powinny stanowić jedność określaną mianem pełnego udziału w Liturgii Eucharystycznej. Brak poczucia jedności udziału w Uczcie Eucharystycznej z przystępowaniem do Stołu Pańskiego może być przyczyną stopniowego zatracenia sensu i w konsekwencji zaniedbania udziału w tych praktykach religijnych. Nauczanie Kościoła uświadamia nam, iż: „Msza święta jest równocześnie i nierozdzielnie pamiątką ofiarną, w której przedłuża się ofiara Krzyża, i świętą ucztą Komunii w Ciele i Krwi Pana. Sprawowanie Ofiary Eucharystycznej jest nastawione na wewnętrzne zjednoczenie wiernych z Chrystusem przez Komunię”⁸.

Celebracja Eucharystii jest nazywana niejednokrotnie mszą, „ponieważ liturgia, w której dokonuje się misterium zbawienia, kończy się posłaniem wiernych (*missio*), aby pełnili wolę Bożą w codziennym życiu”⁹. Udział we mszy świętej zarówno w niedzielę, jak i w wyznaczone uroczystości kościelne jest podstawowym obowiązkiem członka wspólnoty Kościoła – ucznia Chrystusa. Wypełnianie tego obowiązku powinno być szczególnie akcentowane w całym procesie forma-

⁴ LG, nr 11.

⁵ EdE, nr 1.

⁶ Por. KKK, nr 1328–1332.

⁷ Tamże, nr 1382.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże, nr 1332.

cji religijnej. W soborowej Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* czytamy: „liturgia, przez którą – szczególnie w boskiej Ofierze Eucharystycznej – «dokonuje się dzieło naszego Odkupienia», w największym stopniu przyczynia się do tego, aby wierni życiem swoim wyrażali oraz ujawniali innym misterium Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła. Jest on bowiem ludzki i jednocześnie boski, widzialny i wyposażony w dobra niewidzialne, żarliwy w działaniu i oddany kontemplacji, obecny w świecie, a jednak pielgrzymujący”¹⁰.

Eucharystia niedzielna – jak zauważa Jan Paweł II w Liście apostolskim *Dies Domini* – sama w sobie ma takie samo znaczenie, jak sprawowana w inne dni tygodnia. Jednak Eucharystia odprawiana w niedzielę, łącząca się z obowiązkiem uczestniczenia w niej całej lokalnej społeczności wiernych, odznacza się szczególnie uroczystym charakterem, gdyż jest sprawowana w dniu zwycięstwa Chrystusa nad śmiercią. W tym dniu ukazuje ona szczególnie wyraźnie swój wymiar eklezjalny jako pierwowzór innych liturgii eucharystycznych¹¹.

Kościół ma czuwać nad niezmiennością zasadniczej części liturgii, ponieważ pochodzi ona z ustanowienia Bożego. Jednakże w celebracji liturgicznej istnieje możliwość zmieniania pewnych jej elementów, zatem Kościół może, a nawet czasem powinien dostosowywać je do kultury regionalnej oraz do możliwości pojmowania niektórych, aktualnie ewangelizowanych grup ludzi¹².

1.2. Praktyka sakramentu pojednania

Systematyczne przystępowanie do sakramentu pokuty jest jednym z ważniejszych faktów weryfikujących praktykę życia religijnego¹³. Życie z czystym sumieniem, bez grzechu stanowi znak dążenia do świętości, czyli realizację podstawowego dla wszystkich chrześcijan powołania. Celem i skutkiem sakramentu pojednania jest „pojednania z Bogiem. U tych, którzy przyjmują sakrament pokuty z sercem skruszonym i z religijnym nastawieniem, zwykle nastają po nim pokój i pogoda sumienia wraz z wielką pociechą duchową. Istotnie, sakrament pojednania z Bogiem daje prawdziwe zmartwychwstanie duchowe, przywrócenie godności i dóbr życia dzieci Bożych. Najcenniejszym z tych dóbr jest przyjaźń z Bogiem”¹⁴. Przystępowanie do sakramentu pojednania – pokuty ma bezpośredni związek z praktyką pełnego uczestnictwa we mszy świętej. Soborowa Konstytucja o Kościele podkreśla: „Ci zaś, którzy przystępują do sakramentu pokuty, otrzymują od miłosierdzia Bożego przebaczenie zniewagi wyrządzonej Bogu i

¹⁰ SC, nr 2.

¹¹ Por. DD, nr 34.

¹² Por. SC, nr 21; por. KKK, nr 1205.

¹³ Por. W. Zawadzki, *Pokuta*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin–Kraków 2002, s. 650.

¹⁴ KKK, nr 1468.

równocześnie dostępują pojednania z Kościołem, któremu, grzesząc, zadali ranę, a który przyczynia się do ich nawrócenia miłością, przykładem i modlitwą¹⁵. Sakrament ten, obok innych określeń, jest nazywany także sakramentem pojednania, gdyż udziela on grzesznikowi prawdziwej miłości, dającej pojednanie z Bogiem¹⁶. Natomiast w *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy: „Wyznanie grzechów (spowiedź), nawet tylko z ludzkiego punktu widzenia, wyzwala nas i ułatwia nasze pojednanie z innymi. Przez spowiedź człowiek patrzy w prawdzie na popełnione grzechy, bierze za nie odpowiedzialność, a przez to na nowo otwiera się na Boga i na komunię z Kościołem, by umożliwić nową przyszłość. Wyznanie grzechów wobec kapłana stanowi istotną część sakramentu pokuty¹⁷”.

Spowiednik jako sługa Bożego przebaczenia powinien cierpliwie prowadzić penitenta do jego uzdrowienia z grzechu i do osiągnięcia przez niego pełnej dojrzałości duchowej¹⁸. Człowiek chcący udoskonalać się wewnętrznym, może poddać się kierownictwu duchowemu doświadczonego kapłana¹⁹. Kierownika duchowego wybiera się w sposób dobrowolny, aby powierzyć mu swoją osobę w drodze do Boga. Jego zadaniem jest świadczenie konkretnej pomocy w rozwiązywaniu duchowych problemów pojawiających się w drodze do Boga²⁰. Można przypuszczać, iż spowiedź odbywana stale u tego samego kapłana jest pragnieniem, choć nie zawsze do końca uświadomionym, poszukiwania kierownictwa duchowego. Sytuacja taka może wynikać też z innych uwarunkowań, na przykład niedostępności innego spowiednika w małej parafii.

Skutkiem i celem sakramentu pojednania jest prawdziwy powrót ze śmierci grzechu do życia z Bogiem. Zwykle taka przemiana następuje u tych penitentów, którzy przyjmują sakrament ze skruszonym sercem i odpowiednim nastawieniem wewnętrznym. Takie nastawienie wobec tajemnicy sakramentu daje człowiekowi grzeszącemu możliwość pełnego powrotu do wspólnoty Kościoła²¹. Niebagatelną pomocą w odpowiednim przeżyciu sakramentu pojednania oraz zapoczątkowaniu procesu nawrócenia jest sama osobowość spowiednika, który przez odpowiednie pouczenie ukierunkowuje penitenta. Z drugiej strony, także spowiadający się powinien otworzyć się na rady penitencjarza. W *Katechizmie Kościoła Katolickiego* czytamy: „Udzielając sakramentu pokuty, kapłan wypełnia posługę Dobrego Pasterza, który szuka zagubionej owcy; posługę dobrego Samarytanina, który opatruje rany; Ojca, który czeka na syna marnotrawnego i przyjmuje go, gdy powraca; sprawiedliwego Sędziego, który nie ma względu na osobę i którego sąd jest

¹⁵ LG, nr 11.

¹⁶ Por. 2 Kor 5, 20; KKK, nr 1424.

¹⁷ KKK, nr 1455–1456.

¹⁸ Por. tamże, nr 1466.

¹⁹ Por. tamże, nr 2690.

²⁰ Por. J. Misiurek, *Kierownictwo duchowe*, w: *Leksykon duchowości...*, s. 415.

²¹ Por. 1 Kor 12, 26; por. KKK, nr 1468–1469.

sprawiedliwy, a równocześnie miłosierny. Krótko mówiąc, kapłan jest znakiem i narzędziem miłosiernej miłości Boga względem grzesznika²².

1.3. Praktyka kościelnego ślubu

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* Soboru Watykańskiego II określa małżeństwo sakramentalne mianem nieodwołalnego przymierza. Przymierze to, dopełnione przez osobistą zgodę kobiety i mężczyzny, konstytuuje nową wspólnotę życia i miłości opartą na prawach Stwórcy oraz stanowi akt wzajemnego ofiarowania się sobie przez małżonków. W ten sposób powstaje instytucja, trwała również wobec społeczeństwa, której fundament stanowi sakrament małżeństwa²³. „Przymierze małżeńskie, przez które mężczyzna i kobieta tworzą ze sobą wspólnotę całego życia, skierowaną ze swej natury na dobro małżonków oraz zrodzenie i wychowanie potomstwa, zostało między ochrzczonymi podniesione przez Chrystusa Pana do godności sakramentu²⁴”.

Według myśli Jana Pawła II, zawartych w Liście do rodzin *Gratissimam sane*, małżeństwo jest specyficzną komunią osób. Na fundamencie tej komunii rodzina ma stawać się prawdziwą wspólnotą osób²⁵. Tak określone zadanie podejmują nowożeńcy „wobec Boga i Kościoła”, o czym przypomina im celebrans, w momencie składania przysięgi małżeńskiej²⁶. Świadcami tej sakramentalnej przysięgi są wszyscy obecni przy ślubie. To właśnie w nich obecny jest niejako cały Kościół, a także całe społeczeństwo, w którym konkretna rodzina zaczyna egzystować²⁷. Zawarcie ślubu kościelnego jest jedną z tych praktyk, które świadczą o poziomie świadomości religijnej danej społeczności. Z tego też względu zawarcie ślubu kościelnego jest zaliczane do religijnych praktyk obowiązkowych.

1.4. Pogrzeb chrześcijański

Soborowa Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* zwraca uwagę, iż: „Obrzęd pogrzebowy powinien jaśniej wyrażać paschalny charakter śmierci chrześcijanina²⁸”. Ta ostatnia posługa chrześcijańska ma wyrażać łączność wspólnoty Kościoła ze zmarłym w wierze oraz głosić zgromadzonemu wierzącym prawdę o życiu wiecznym. Pogrzeb chrześcijański, jako obrzęd liturgiczny wspólnoty Kościoła, „nie udziela zmarłemu ani sakramentu, ani sakramentaliów;

²² KKK, nr 1465.

²³ GS, nr 48.

²⁴ KKK, nr 1601; zob. również GS nr 7–11.

²⁵ GsS, nr 10.

²⁶ Rytuale Romanum, *Ordo celebrandi matrimonium*, nr 61, editio typica altera 1991, s. 17.

²⁷ GsS, nr 10.

²⁸ SC, nr 81.

zmarły znajduje się już poza porządkiem ekonomii sakramentalnej²⁹. *Kodeks Prawa Kanonicznego* orzeka: „Wierni zmarli powinni otrzymać pogrzeb kościelny, zgodnie z przepisem prawa. Pogrzeb kościelny, w którym Kościół wyprasza duchową pomoc zmarłym, okazuje szacunek ich ciału i równocześnie żywym niesie pociechę nadziei, należy odprawiać z zachowaniem przepisów liturgicznych. Kościół usilnie zaleca zachowanie pobożnego zwyczaju grzebania ciał zmarłych³⁰”.

1.5. Modlitwa chrześcijańska

Do praktyk obowiązkowych możemy zaliczyć również modlitwę chrześcijańską, która jest swoistym potwierdzeniem żywego związku dzieci Bożych z ich nieskończenie dobrym Ojcem, z Jego Synem – Jezusem Chrystusem i z Duchem Świętym³¹. Członkowie pierwszej wspólnoty chrześcijańskiej „trwali w nauce Apostołów i we wspólnocie w łamaniu chleba i w modlitwie³²”. Życie modlitwy polega zatem na stałym trwaniu w obecności trzykroć świętego Boga i w komunii z Nim. Modlitwa powinna ożywiać nas w każdej chwili, dlatego Kościół ukazuje wiernym pewien rytm modlitwy, tworzący modlitwę nieustanną. Najczęstszą formą modlitwy powinna być modlitwa codzienna – poranna i wieczorna³³. Ojciec Święty Jan Paweł II w Encyklice *Dominum et Vivificantem* zauważa, iż: „Naszej trudnej epoce szczególnie potrzebna jest modlitwa. Jeśli na przestrzeni dziejów – w przeszłości i teraz – wielu ludzi, mężczyzn i kobiet, dawało świadectwo ważności modlitwy, [...] to w ostatnich latach zwiększyła się również liczba osób, które w obrębie rosnących ciągle ruchów i grup, na miejscu naczelnym stawiają modlitwę i w niej szukają odnowy życia duchowego. Jest to objaw znamienny i pocieszający, gdyż doświadczenie takie wpływa skutecznie na ożywienie modlitwy wśród wiernych, co dopomaga im lepiej dostrzegać w Duchu Świętym – Tego, który budzi w sercu głębokie pragnienie świętości³⁴”.

1.6. Uczestnictwo w różnorodnych formach katechezy

Wydane w 1997 r. *Dyrektorium ogólne o katechizacji* definiuje aktualne rozumienie pojęcia katechezy. „Katecheza stanowi środek szczególnie skuteczny do zrozumienia we własnym życiu planu Bożego i poszukiwania ostatecznego sensu egzystencji i historii tak, że życie poszczególnych ludzi oraz społeczności widzia-

²⁹ KKK, nr 1684.

³⁰ KPK, nr 1176.

³¹ Por. H. Wejman, *Modlitwa*, w: *Leksykon duchowości...*, s. 546.

³² Dz 2, 42.

³³ KKK, nr 2697–2698.

³⁴ DV, nr 65.

ne jest w świetle Królestwa Bożego, podporządkowując się jego wymaganiom i poznawalna staje się tajemnica Kościoła jako wspólnota tych, którzy wierzą w Ewangelię³⁵. Zatem, aby człowiek mógł w pełni odpowiedzieć na wezwanie ewangeliczne, powinien nawiązać wspólnotę z Bogiem i braćmi poprzez pełnienie obowiązków swojego powołania. Wezwanie to jest aktualne dla ludzi wierzących niezależnie od ich wieku, jednak aktywny i systematyczny udział w katechezie parafialnej i szkolnej winien być obowiązkiem szczególnie istotnym dla tych, którzy poddani są jeszcze procesowi wychowania chrześcijańskiego. Również wypełnianie innych obowiązków własnego powołania powinno przybliżać i wspomagać udział w katechezie, stając tym samym w rzędzie obowiązkowych praktyk religijnych³⁶.

Celem katechezy – na co zwrócił uwagę Jan Paweł II w Adhortacji apostołskiej *Catechesi tradendae* – jest rozwijanie wiary oraz codzienne wspieranie życia chrześcijańskiego w osobach wierzących, niezależnie od ich wieku. W procesie ewangelizacji katechizowanie ma być etapem wprowadzania i rozwoju, co oznacza, iż dzięki katechezie początkowy dar wiary udzielony nam przez chrzest ma wzrastać zarówno na płaszczyźnie poznania Objawienia Bożego, jak i w praktyce codziennego życia³⁷. „Ponieważ katecheza jest częścią lub aspektem ewangelizacji, jej treść nie może być inna aniżeli ta, która jest właściwa całej i integralnej ewangelizacji: to samo orędzie – Dobra Nowina zbawienia – raz, a nawet sto razy usłyszane i przyjęte całym sercem, jest w katechezie bezustannie odkrywane przez rozważanie i systematyczne badanie, przez coraz bardziej wiążącą, odnowioną świadomość jego wpływu na osobiste życie każdego, jak i przez włączenie w organiczną i harmonijną całość, jaką stanowi życie chrześcijańskie w społeczeństwie i w świecie”³⁸.

Niemal od czasów Apostołów nazywano „katechezą całość wysiłków podejmowanych w Kościele dla powoływania uczniów i dla pomagania ludziom w uwierzeniu, że Jezus Chrystus jest Synem Bożym, aby przez wiarę mieli życie w imię Jego, aby ich wychowywać i uczyć tego życia, budując w ten sposób Ciało Chrystusa. Kościół nigdy nie przestał temu poświęcać swoich sił”³⁹. Ojciec Święty Jan Paweł II, mówiąc o katechezie, widzi w niej szerokie spektrum wysiłków Kościoła realizowanych w celu pomocy ludziom pragnącym odkryć Chrystusa oraz przygotowania ich do życia z Bogiem we wspólnocie Kościoła⁴⁰.

Podstawowym miejscem katechezy różnych grup wiekowych jest parafia jako wspólnota eucharystyczna oraz ośrodek życia liturgicznego⁴¹. Ponadto we

³⁵ DOK, nr 21.

³⁶ Por. tamże, nr 23.

³⁷ Por. CT, nr 20.

³⁸ Tamże, nr 26.

³⁹ Tamże, nr 1.

⁴⁰ Por. tamże.

⁴¹ Por. KKK, nr 2226.

wspomnianej już wcześniej Adhortacji *Catechesi tradendae* czytamy: „Obok rodziny i w łączności z nią szkoła stwarza katechezie możliwości nie do pogardzenia. W tych krajach, niestety coraz rzadszych, gdzie istnieje możliwość prowadzenia wychowania w wierze na terenie samej szkoły, Kościół ma obowiązek uczynić w tej sprawie wszystko, co tylko może”⁴². Przemiany społeczne, jakie zaszły w naszym kraju po 1989 r., stworzyły możliwość powrotu do szkół nauczania religii, usuniętego stamtąd prawie trzydzieści lat wcześniej.

W procesie ciągłej odnowy katechezy ważne jest poszukiwanie stosownego języka przekazu jej orędzia oraz wykorzystywanie do tego nowych środków skutecznego oddziaływania. Nie zawsze taka odnowa ma jednakową wartość. Pewne niedociągnięcia, a nawet braki w nieustannym unowocześnianiu przekazu katechetycznego stają się szczególnie poważne, gdy zagrażają nienaruszalności głoszonej nauki. Utrwalone przyzwyczajenia oraz rutyna rodzą zobojętnienie i wszelkiego rodzaju przeszkody. Nierozważna improwizacja powoduje zamęt u katechizowanych, stając się przyczyną wszelkiego typu błędów, rozprężenia i w końcu całkowitego zniszczenia jedności. Dlatego ważne jest, aby współczesny Kościół wykazywał mądrość, odwagę i wierność ewangeliczną w poszukiwaniu oraz wprowadzaniu nowych sposobów nauczania katechetycznego⁴³.

1.7. Udział w rekolekcjach wielkopostnych

Wspomniane już *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii* przypomina, iż okres Wielkiego Postu to czas przygotowujący nas do obchodzenia święta Wielkiej Nocy. Ma to być okres szczególnego słuchania Słowa Bożego oraz czas nawrócenia⁴⁴. Wielki Post jest w Kościele specjalnym czasem praktyk pokutnych i ćwiczeń duchowych o tym charakterze. Jedną z form takich ćwiczeń są rekolekcje wielkopostne⁴⁵. Czwarte przykazanie kościelne wyznacza okresy ascezy i pokuty w życiu chrześcijanina. Dają nam one okazję do ćwiczenia woli, opanowania popędów i odnajdywania na nowo wewnętrznej wolności. W ten sposób mamy możliwość przygotowania się do należytego przeżycia uroczystości liturgicznych⁴⁶.

W świetle obowiązującego prawodawstwa polskiego młodzież szkolna ma możliwość przeżywania trzydniowych rekolekcji wielkopostnych w trakcie zajęć szkolnych⁴⁷. Taka sytuacja nie tylko daje możliwość wykorzystania wyznaczone-

⁴² CT, nr 69.

⁴³ Tamże, nr 17.

⁴⁴ Por. DPLL, nr 124.

⁴⁵ Por. KKK, nr 1438.

⁴⁶ Por. tamże, nr 2043.

⁴⁷ 14 kwietnia 1992 r. wydane zostało Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w szkołach publicznych (Dz.U. z 1992 r. nr 36, poz. 155). Rozporządzenie to zostało nieco zmodyfikowane przez Rozporządzenie Ministra

go czasu dla jeszcze lepszego i pełniejszego przeżycia opisywanej praktyki religijnej, ale stwarza szczególną okazję do dawania świadectwa o swojej wierze we własnym środowisku. Z tego względu niejako naturalną konsekwencją tegoż faktu jest upatrywanie w uczestnictwie w szkolnych rekolekcjach wielkopostnych szczególnie obowiązku koniecznego do podjęcia przez młodych ludzi.

Według myśli Ojca Świętego Pawła VI, wyrażonej w Adhortacji apostołskiej *Evangelii nuntiandi*, rekolekcje wielkopostne są szczególną formą katechizacji oraz w pewien sposób również ewangelizacji, nie tylko w przypadku młodego pokolenia. Dlatego obok doniosłości treści, jakie za sobą noszą, wielkie znaczenie ma właściwy dobór sposobów, jakimi są one poprowadzone⁴⁸. Aby rekolekcje osiągnęły swój prawdziwy cel, konieczne jest stosowanie różnorodnych i skutecznych metod ich organizacji. Metody takie winny być dostosowane do konkretnych warunków lokalnych oraz możliwości percepcji osób biorących udział w praktykach rekolekcyjnych⁴⁹. „Przepowiadanie Ewangelii – jak zauważa Paweł VI – może przybierać wiele form. Żarliwe staranie o dusze podda je i pomnoży prawie nieskończenie”⁵⁰.

1.8. Zachowywanie postów

Przez praktykę postu w szczególny sposób naśladujemy Chrystusa, który sam pościł wiele razy⁵¹. Przykazanie kościelne traktujące o zachowywaniu postów wyznacza okresy pokuty i ascezy, przez które przygotowujemy się do uroczystości liturgicznych. Czas ascezy i postu przyczynia się do zdobywania „wolności serca” i opanowania naszego ciała⁵². Wydany w 1983 r. *Kodeks Prawa Kanonicznego* przypomina, iż post jest najważniejszym z nakazów umartwiania siebie, które obowiązują w czasie dni pokuty. Do tego umartwiania prawo Boże zobowiązuje wszystkich wierzących, natomiast prawo kościelne określa jego formy⁵³.

2. NIEOBOWIĄZKOWE PRAKTYKI RELIGIJNE

Obok nakazanych praktyk religijnych istnieje w Kościele szereg form praktykowania własnej religijności wypływających z ducha pobożności wierzących.

Edukacji Narodowej z 30 czerwca 1999 r. „zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu organizowania lekcji religii w szkołach publicznych” (Dz.U. z 1999 r. nr 67, poz. 753).

⁴⁸ Por. EN, nr 40.

⁴⁹ Por. CT, nr 51.

⁵⁰ EN, nr 43.

⁵¹ O fakcie tym wspominają Ewangelieści: Mt 4, 1–2; Łk 4, 1–2. Także sam Chrystus wskazywał na potrzebę postu: Mt 6, 16–18; Mt 9, 14–15; Mk 2, 18–20; Łk 5, 33–36.

⁵² W. Zyzak, *Post, w: Leksykon duchowości...*, s. 683.

⁵³ Por. KPK, nr 1249.

Praktyki te, nierzadko mające bardzo dawny rodowód, są wypełniane przez wierzących z własnej wewnętrznej potrzeby. Pogłębiają one prawdziwe życie religijne, o ile mają swój punkt odniesienia w liturgii Kościoła. Kościół otacza szczególną troską religijne praktyki nieobowiązkowe, czuwając nad wzajemną relacją liturgii oraz różnorodnych form pobożności ludowej⁵⁴. Wspomniane praktyki ze względu na swoją zewnętrzną formę, pozwalają w dużym stopniu na określenie ducha pobożności wypełniających je ludzi. Spośród obecnych aktualnie we wspólnocie Kościoła licznych form praktyk pobożnych wybrano do omówienia w tym artykule jedynie udział w nabożeństwach, kultywowanie zwyczajów religijnych, zamawianie intencji mszalnych, praktykę wizyty duszpasterskiej – kolędy, pogłębianie wiedzy religijnej, udział w rozmowach o tematyce religijnej oraz uczestnictwo w spotkaniach grup parafialnych i innych inicjatywach duszpasterstwa parafialnego.

2.1. Udział w nabożeństwach

Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii nazywa nabożeństwami m.in. teksty modlitw lub zwyczaje, które łącząc się z wewnętrzną postawą wiary wyrażają szczególną łączność wiernych z Osobami Bożymi⁵⁵. Sobór Watykański II zaleca praktykowanie nabożeństw chrześcijańskich zgodnie z przepisami oraz zasadami Kościoła. Nabożeństwa takie powinny korelować z poszczególnymi okresami roku liturgicznego i jednocześnie przybliżać te okresy wiernym, prowadząc ich do głębszego przeżywania Bożych tajemnic. Tak rozumiane nabożeństwa są wyrazem życia liturgicznego w Kościołach lokalnych i łączą się ściśle z potrzebami indywidualnych członków Kościoła na danym terenie⁵⁶. Spośród licznych nabożeństw w Kościele, zwróćmy uwagę na te najpopularniejsze.

Nabożeństwo majowe poświęcone jest Matce Syna Bożego, której szczególną rolę w dziele zbawienia ludzkości podkreślił Ojciec Święty Paweł VI w Adhortacji apostolskiej *Marialis cultus*. Natomiast w innym swoim dokumencie – Encyklice *Mense maio* w sprawie modłów do Matki Bożej w maju – tenże papież zauważa, iż: „W tym bowiem miesiącu chrześcijanie, i w świątyniach i w domach, składają Bogurodzicy Dziewicy z tradycji przejęte hołdy czci i miłości. A w zamian za zwyczaj w tym czasie spływają z tronu naszej Matki częstsze i obfitsze dary Bożego zmiłowania”⁵⁷.

⁵⁴ Por. DPLL, nr 1, 58 i 94; por. S. Araszczyk, *Język i formy pobożności ludowej*, „Seminare” 20/2004, s. 163–164.

⁵⁵ Por. DPLL, nr 8.

⁵⁶ Por. SC, nr 13; por. I. Werbiński, *Nabożeństwo*, w: *Leksykon duchowości...*, s. 557.

⁵⁷ Mm, nr 1; por. MC, nr 30.

Nabożeństwo różańcowe jest modlitewną refleksją nad tajemnicami życia Chrystusa i Jego Matki. Przypomina ono ważne treści ewangelicznego przesłania i powinno stanowić punkt wyjścia do pogłębionej refleksji nad własnym życiem⁵⁸.

Nabożeństwo Drogi krzyżowej wywodzi się z początków chrześcijaństwa i polega na rozpamiętywaniu poszczególnych etapów drogi Zbawiciela, podążającego na miejsce ukrzyżowania i męki. Ponieważ wielu wierzących nie ma możliwości, by odbyć pielgrzymkę do Jerozolimy, dlatego Kościół zezwolił odprawiać takie nabożeństwa w miejscach do tego odpowiednich – przy krzyżach zwanych stacjami lub w kościołach⁵⁹.

Nabożeństwo Gorzkich Żalów odprawiane jest zwykle w kolejne niedziele Wielkiego Postu oraz w czasie Triduum Paschalnego. Wywodzi się ono z ducha polskiej ludowej pobożności i łączy z Bractwem św. Rocha przy kościele św. Krzyża w Warszawie, które je rozpowszechniło. Celem nabożeństwa jest rozpamiętywanie cierpienia Chrystusa i Jego Matki w czasie Ofiary Krzyżowej, a także roli odkupienia w życiu wierzących⁶⁰.

2.2. Kultuwanie zwyczajów religijnych

Do praktyk religijnych nieobowiązkowych można zaliczyć również kultuwanie zwyczajów religijnych, które są zakorzenione w tradycji naszej narodowej religijności. Są one po części wspomniane w formularzach mszalnych, wchodzi jednocześnie w skład tzw. pobożności ludowej, o której wspomniano już wcześniej. Epizody z życia Chrystusa, Jego Matki i Apostołów opisane w Ewangeliach, a także łączące się z nimi wydarzenia liturgiczne w życiu Kościoła oddziaływały na wyobraźnię wiernych, sprawiając, że naukę Kościoła wzbogacano elementami kultury lokalnej. Często elementy te podbudowane wiarą, utrwalane przez pokolenia, zapadały głęboko w pamięć i serca członków lokalnych społeczności, by stać się pomocą w kształtowaniu postaw ludzi wierzących. Zwyczaje te mają pewien wpływ na mentalność obecnego pokolenia i stanowią dziedzictwo kulturowe, którego nie sposób odrzucić⁶¹.

Dzielenie się opłatkiem przy wigilijnym stole w przeddzień Bożego Narodzenia wywodzi się z czasów starożytnych Kościoła. Chleb ten stanowił wtedy część darów przynoszonych przez chrześcijan na Eucharystię, aby go poświęcić i zanieść potem do tych, którzy nie mogli być obecni w trakcie sprawowania Ofiary⁶². Również zwyczaj śpiewania kolęd bożonarodzeniowych i wspólnych

⁵⁸ Por. MC, nr 42–55, por. DPLL, nr 197.

⁵⁹ Por. DPLL, nr 132; por. *Agenda liturgiczna Diecezji Opolskiej*, Opole 1981, s. 127.

⁶⁰ Por. J. Misiurek, *Gorzkie żale*, w: *Leksykon duchowości...*, s. 301.

⁶¹ Por. E. Ferenc, *Polskie tradycje świąteczne*, Poznań 1986, s. 5–7.

⁶² Por. J. Wysocki, *Rytuał rodzinny*, Olsztyn 1984, s. 70–71.

modlitw rodzinnych wywodzi się z naszej rodzimej, polskiej tradycji⁶³. Podobnie jak opłatkiem w wigilię Bożego Narodzenia, członkowie rodzin dzielą się w Niedzielę Wielkanocną jajkiem – symbolem Zmartwychwstałego i odrodzonego życia. Jajko to, wraz z innymi pokarmami, jest święcone w Wielką Sobotę⁶⁴. Z okresem Wielkiego Postu wiąże się zwyczaj posypywania głów wiernych popiołem przygotowanym z gałązek palm poświęconych w roku poprzednim na znak przemijania życia ludzkiego. Według wydanego w 1984 r. *Mszalu rzymskiego dla diecezji polskich* obrzęd ten jest sprawowany w Środę Popielcową i łączy się z przypomnieniem przez Kościół konieczności nawrócenia⁶⁵. Poświęcane w święto Ofiarowania Pańskiego – 2 lutego, świece – gromnice są symbolem światłości Bożej⁶⁶. Świece te zapalano zawsze wtedy, gdy wzywano opieki Opatrzności Bożej – w chorobach, w czasie klęsk żywiołowych, przeciw siłom nieczystym czy w godzinę śmierci⁶⁷. Z Niedzielą Palmową, czyli Męki Pańskiej, łączy się zwyczaj święcenia palm mających przypomnieć gałązki użyte w czasie wjazdu Zbawiciela do Jerozolimy⁶⁸. Palmy te w tradycji ludowej często robiono z gałązek rodzimych roślin przyozdobionych przepięknie przez lokalnych twórców. Upięszano je kolorowymi wstążeczkami, łączono z bukietami barwionych traw i suszonych kwiatów⁶⁹.

2.3. Zamawianie intencji mszalnych

Katechizm Kościoła Katolickiego przypomina, iż „w Eucharystii Ofiara Chrystusa staje się także Ofiarą członków Jego Ciała. Życie wiernych, składane przez nich uwielbienie, ich cierpienia, modlitwy i praca łączą się z życiem, uwielbieniem, cierpieniem, modlitwami i pracą Chrystusa i z Jego ostatecznym ofiarowaniem się oraz nabierają w ten sposób nowej wartości”⁷⁰. W polskich rodzinach znany jest i praktykowany zwyczaj zamawiania intencji mszalnych. Ta pobożna praktyka świadczy o intensywności życia religijnego w rodzinie oraz jej związku ze wspólnotą Kościoła⁷¹.

⁶³ Por. tamże, s. 98.

⁶⁴ Por. E. Ferenc, dz.cyt., s. 110; por. J. Wysocki, dz.cyt., s. 188.

⁶⁵ Por. MRDP, s. 62; por. E. Ferenc, dz.cyt., s. 83.

⁶⁶ Por. MRDP, s. 13’–15’; por. DPLL 120.

⁶⁷ Por. E. Ferenc, dz.cyt., s. 80.

⁶⁸ Por. DPLL, nr 139; por. MRDP, s. 106–111.

⁶⁹ Por. E. Ferenc, dz.cyt., s. 108–109.

⁷⁰ KKK, nr 1368.

⁷¹ Por. R. Rak, *Co z intencjami mszalnymi*, w: *Umiłować Chrystusa: program duszpasterski na rok 2002/2003*, Katowice 2002, s. 306–315.

2.4. Wizyta duszpasterska – kolęda

W okresie Bożego Narodzenia kultywowany jest zwyczaj przyjmowania odwiedzin duszpasterskich nazywanych potocznie „kolędą”. Wywodzi się on z dawnej polskiej tradycji. Celem praktykowania tego obyczaju jest bezpośredni kontakt duszpasterza z członkami rodziny chrześcijańskiej. Odwiedzający rodzinę kapłan ma możliwość poznania prywatnego oraz rodzinnego życia parafian i w miarę potrzeby może przyjść im z pomocą, zwłaszcza duchową⁷². Właściwie potraktowana kolęda może stać się bardzo ważną formą dialogu kapłana i wiernych, szczególnie gdy jest to spotkanie z ludźmi wątpięcymi i tracącymi wiarę⁷³.

2.5. Pogłębianie wiedzy religijnej

Wspólnota Kościoła w ramach swojej nauczycielskiej posługi zwraca uwagę na znaczenie środków społecznego przekazu dla życia religijnego wiernych. Jak przypomina *Kodeks Prawa Kanonicznego* wszyscy członkowie Kościoła, zarówno duchowni jak i świeccy, powinni starać się, aby środki społecznego przekazu myśli i informacji były przepojone duchem ludzkim i chrześcijańskim⁷⁴. Jeszcze niedawno do najpopularniejszych środków przekazu treści religijnych należały książki i czasopisma katolickie. Mają one nadal duże znaczenie informacyjne i formacyjne, pomagają w identyfikacji z religijną wspólnotą oraz sprzyjają poszerzeniu wiedzy religijnej i umocnieniu wiary. Obecnie rolę najpopularniejszego źródła informacji, w dużej mierze również informacji religijnej, stopniowo przejmują światowa sieć internetowa. Wobec coraz łatwiejszego dostępu do tej stosunkowo nowej zdobyczy technologicznej, konieczne staje się wykorzystywanie jej jako narzędzia do celów ewangelizacji współczesnego świata⁷⁵.

2.6. Rozmowy o tematyce religijnej

Zakładając zdolność rozumu ludzkiego do poznania Boga, Kościół zwraca uwagę na możliwość mówienia o Bogu wszystkim ludziom – również niewierzącym i ateistom. Ponieważ nasze poznanie Boga jest ograniczone, ograniczony jest

⁷² Por. Z. Kmiec, *Kolęda w naszej rodzinie*, Poznań 1988, s. 11.

⁷³ Por. R. Kamiński, *Parafia miejscem realizacji duszpasterstwa*, w: *Teologia pastoralna*, red. P. Kamiński, t. II, Lublin 2002, s. 69–77.

⁷⁴ Por. KPK, nr 822.

⁷⁵ „Dzięki Internetowi na milionach monitorów na naszej planecie pojawiają się miliardy obrazów. Czy z owej galaktyki obrazów i dźwięków wyłoni się twarz Chrystusa i da się słyszeć Jego głos? Świat pozna Dobrą Nowinę o zbawieniu tylko wówczas, gdy będzie mógł zobaczyć twarz Chrystusa i usłyszeć Jego głos”, Jan Paweł II, *Internet: nowe forum głoszenia Ewangelii*. Orędzie na XXXVI Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu, „L'Osservatore Romano” edycja polska 23 (2002) nr 4 (242), s. 7.

podobnie nasz język. Dlatego możemy mówić o Bogu, tylko biorąc za punkt wyjścia Jego dzieło stwórcze. Mimo iż słowa ludzkie są nieadekwatne do tajemnicy Boga, to jednak mamy starać się nieść słowo o Bogu tym, którzy potrafią być stroną dialogu z nami⁷⁶. Zapewne głębsza refleksja nad własną reakcją na poruszanie tematów religijnych w codziennych rozmowach stanowić może dodatkowy bodziec do dalszej formacji religijnej w tej kwestii.

2.7. Uczestnictwo w spotkaniach grup parafialnych

Grupy parafialne są znakiem wspólnoty i jedności Kościoła w Chrystusie, który powiedział: „Gdzie są dwaj albo trzej zebrani w imię moje, tam jestem pośród nich”⁷⁷. Udział w spotkaniach małych grup wierzących odpowiada społecznej naturze człowieka i może stać się swoistą szkołą apostołstwa, do którego wszyscy jesteśmy powołani. Poprzez ściśle zespolenie sił członków małych wspólnot można skuteczniej osiągać cele dzisiejszego apostołstwa i bronić jego owoców⁷⁸. Na fakt ten zwrócił uwagę Ojciec Święty Jan Paweł II w Adhortacji apostołskiej *Christifideles laici*: „Grupy, stowarzyszenia i ruchy mają swoje miejsce w formacji świeckich. Każde bowiem z tych zrzeszeń przy pomocy sobie właściwych metod umożliwia formację głęboko wszczepioną w doświadczenie życia apostołskiego, a równocześnie dają okazję dla integracji, ukonkretnienia i bliższego określenia formacji otrzymywanej przez ich członków od innych osób i wspólnot”⁷⁹.

2.8. Udział w innych inicjatywach duszpasterstwa parafialnego

Obok wspomnianych wcześniej systematycznych form oddziaływania katechetycznego istnieją w praktyce duszpasterskiej Kościoła inicjatywy o charakterze bardziej okazjonalnym. Jan Paweł II w Adhortacji apostołskiej *Catechesi tradendae* wskazał na zbiorowe pielgrzymki diecezjalne, regionalne lub narodowe jako na szczególne i doniosłe okoliczności, w których dokonuje się katecheza. Te oraz inne okolicznościowe działania duszpasterskie będą się rozwijały tym pomyślniej i owocniej, im bardziej będzie w nich uwzględniany wymiar katechetyczny. Przy pomocy wspomnianych inicjatyw katechizowanie może być rozwijane oraz modyfikowane nie tylko przez „słowo i wspomnienie”, a więc nauczanie i obrzędy liturgiczne, ale również przez spełnianie obowiązków życiowych czyli świadectwo⁸⁰.

⁷⁶ KKK, nr 39–43.

⁷⁷ Mt 18, 20.

⁷⁸ Por. AA, nr 18.

⁷⁹ ChL, nr 62.

⁸⁰ CT, nr 47.

Ludzka umysłowość kształtują między innymi: nabywana przez lata wiedza, środowisko społeczne oraz wszelkie rozrywki. Działalność duszpasterska musi brać pod uwagę te, często ześwieczone, czynniki życiowe. Obecna sytuacja społeczna domaga się, aby działalność tego rodzaju nie sprowadzała się jedynie do przekazywania Ewangelii w powiązaniu z innymi dziedzinami nauki i wykształcenia, ale także by blask Dobrej Nowiny przenikał oraz harmonizował całą kulturę tworzoną i wchłanianą przez ludzi⁸¹.

Kościół lokalny, oprócz swojej podstawowej funkcji duszpasterskiej, powinien jednocześnie pełnić rolę środowiska kulturowego. Parafia wtedy spełnia swoją funkcję kulturotwórczą, gdy jej działalność duszpasterska osadzona jest zarówno w kulturze narodowej, jak i w kulturze lokalnego środowiska. Budynki parafialne (plebanie, domy katolickie, oratoria) powinny stawać się ośrodkami kultury katolickiej, w których rozwijano by kulturę duchową i fizyczną⁸².

Jednym z istotnych zadań Kościoła powinno być rozpoznawanie zmieniających się okoliczności czasu, miejsca i kultury tworzonej przez ludzi po to, aby przystosowywać do nich swoje metody ewangelizowania. Jednocześnie ważne jest poszukiwanie nowych, jak najbardziej przydatnych i skutecznych, sposobów przekazywania Ewangelii⁸³. W ramach działań duszpasterskich winny być podejmowane różnorodne akcje o charakterze formacyjnym, apostołskim, charytatywnym bądź społecznym. Wszystkie te działania pełniej osiągną swoje cele, a także lepiej przysłużą się wspólnocie Kościoła, jeśli w swym sposobie działania uwzględnią potrzebę formacji uczestników w wierze⁸⁴.

Ważność treści zawartych w ewangelizacyjnym orędziu nie może przesłaniać niebagatelnego znaczenia metod, sposobów i środków, jakimi posługuje się działanie ewangelizujące. Sprawa ta pozostaje stale aktualna, gdyż sposoby ewangelizowania zmieniają się w zależności od okoliczności życiowych i społecznych. Dynamika codzienności domaga się od ewangelizatorów wyraźnego określenia sytuacji, w której przychodzi działać współczesnemu Kościołowi i przystosowania doń skutecznych środków pasterskiego oddziaływania⁸⁵.

3. REFLEKSJA KOŃCOWA

Chociaż religijności nie można redukować tylko do udziału w praktykach religijnych, jednak „wiera bez obrzędów jest jak dusza bez ciała”⁸⁶. Ojciec Święty

⁸¹ Tamże, nr 69.

⁸² *Ewangelizacja kultury i środków społecznego przekazu*, w: *II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Dokumenty*, Warszawa 2001, nr 63–64.

⁸³ Por. EN, nr 40.

⁸⁴ Por. CT, nr 70.

⁸⁵ Por. EN, nr 40.

⁸⁶ Por. J. Mariański, dz.cyt., s. 23–24.

Paweł VI w dokumencie *Evangelii nuntiandi* przypomniał, iż istotą oraz celem działalności wspólnoty Kościoła jest urzeczywistnienie Królestwa Bożego w świecie, a w konsekwencji zbawienie każdego człowieka⁸⁷. W tym kontekście, na początku trzeciego tysiąclecia chrześcijaństwa Jan Paweł II zachęcił do pogłębienia własnej religijności zarówno w wymiarze wewnętrznym, jak i w zewnętrznych jej przejawach.

Według myśli Listu apostołskiego *Novo millennio ineunte* istotą osobistej religijności ma być poznawanie, umiłowanie oraz naśladowanie Jezusa Chrystusa w naszym codziennym życiu⁸⁸. Na tym fundamencie Ojciec Święty wyznacza aktualne priorytety formowania własnej religijności. Pierwszym z nich ma być wychowywanie do osiągania świętości w codziennym życiu, rozumiane jako naturalna konsekwencja uwierzenia Bogu i przyjęcia chrztu. Cała działalność Kościoła ma się dokonywać w perspektywie ciągłego uświęcania jego członków⁸⁹. Podłożem wychowania do świętości należy uczynić nie tylko pamięć czy świadomość obecności Boga, ale pedagogikę nieustannej modlitwy zaspokajającej obserwowaną współcześnie potrzebę poszukiwania pełnej miłości i duchowego dialogu⁹⁰. Innym istotnym punktem praktykowania religijności – o czym przypomina Jan Paweł II w Encyklice *Redemptor hominis* – powinno być uświadamianie sobie potrzeby udziału w niedzielnej Eucharystii jako wspólnym dziękczynieniem Bogu za wszystko⁹¹. Z obowiązkiem tym łączy się zarówno uzewnętrznienie Bożej wspólnoty, jak i specyfika chrześcijańskiego świętowania⁹². Chrześcijańska droga do świętości jest jednocześnie drogą wybaczenia przez ożywienie praktyki sakramentu pojednania⁹³. Zagadnienie to ma związek ze szczególnie ważnymi wezwaniem obecnej doby, jakimi są: przeciwdziałanie kryzysowi własnej świadomości popełniania grzechów oraz formowanie postawy gotowości do przebaczenia innym⁹⁴. Na drodze formacji chrześcijańskiej nie może zabraknąć duchowego pokarmu Słowa Bożego. Słuchanie tegoż Słowa ma udoskonalać człowieka do ciągłego pogłębiania świadomości wspólnoty ze wszystkimi ludźmi w duchu Chrystusowej miłości⁹⁵. Osobiste przyję-

⁸⁷ Por. EN, nr 10.

⁸⁸ Por. NMI, nr 29; por. A. Przybecki, *Duszpasterstwo w Polsce. Poszukiwanie nowych form obecności*, Poznań 2001, s. 130–132.

⁸⁹ Por. NMI, nr 30–31; por. A. Przybecki, dz.cyt., s. 132–133.

⁹⁰ Por. NMI, nr 32–34; por. A. Przybecki, dz.cyt., s. 134–136.

⁹¹ Por. RH, nr 7; por. *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich*, w: *II Polski Synod Plenarny (1991–1999). Dokumenty*, Warszawa 2001, nr 40.

⁹² Por. NMI, nr 35–36; por. A. Przybecki, dz.cyt., s. 142–143.

⁹³ W treści ósmego dokumentu II Polskiego Synodu Plenarnego zwrócono uwagę na potrzebę formowania sumienia poprzez częste przystępowanie do sakramentu pojednania i korzystanie z kierownictwa duchowego. Ma to doprowadzić do zlikwidowania rozłamu pomiędzy wyznawaną wiarą oraz codziennym życiem. Por. *Sól ziemi. Powołanie i posłannictwo świeckich*, w: *II Polski Synod Plenarny...*, nr 50.

⁹⁴ Por. NMI, nr 37; por. A. Przybecki, dz.cyt., s. 136–140.

⁹⁵ Por. NMI, nr 39; por. A. Przybecki, dz.cyt., s. 140–141.

cie Chrystusowego Orędzia pociąga za sobą integralną konsekwencję przekazywania go innym ludziom. Takie głoszenie Ewangelii powinno obejmować osoby w każdym wieku, uwzględniając różnorodność oraz niepowtarzalność ich doświadczeń i postaw życiowych. Jan Paweł II w szczególny sposób zachęcił do prezentowania propozycji Chrystusa młodemu pokoleniu, dostrzegając w nim „nowy talent, który Pan dał w nasze ręce, abyśmy go pomnażali”⁹⁶.

Od przemian związanych z przełomem 1989 r. polskie społeczeństwo zaczęło doświadczać pluralizmu. Coraz mocniejsza konfrontacja z prądami myślenia niezwiązanego z chrześcijaństwem zaczęła stanowić ważny problem polskiej, tradycyjnej religijności. Kościół stawał się stopniowo jedną z wielu sił społecznych i nie musiał już pełnić funkcji opiekuńczo-integracyjnych. Natomiast nasilająca się od początku lat dziewięćdziesiątych sekularyzacja życia zmieniała stopniowo nastawienie poszczególnych pokoleń naszego narodu do własnego uczestnictwa we wspólnocie Kościoła⁹⁷. Pojawiły się problemy związane z relatywizmem moralnym oraz przenoszeniem odpowiedzialności za swoje postawy życiowe na czynniki społeczne⁹⁸. Niektórzy katolicy, niejednokrotnie pod wpływem różnych czynników zewnętrznych, zaczynają traktować praktyki religijne jako indywidualny wybór, a nie jako dar zobowiązujący do konkretnej odpowiedzi swoim życiem. Powodem tego jest często niewielka świadomość bogactwa wiary oraz brak wystarczających, adekwatnych do okoliczności działań apostołskich i duszpasterskich, które mogłyby stanowić odpowiedź na zjawiska kulturalnego postmodernizmu czy neopogaństwa. Dobrą stroną takiej sytuacji jest rodząca się niejako „przy okazji” szansa personalizacji wiary oraz pełniejszego, bardziej osobistego przeżywania praktyk religijnych⁹⁹. W tej sytuacji pojawia się potrzeba przekształcania dotychczasowej, często tradycyjnej religijności w religijność pogłębioną i umocnioną¹⁰⁰. Konieczność takiego działania jest widoczna szczególnie w niektórych dziedzinach życia religijnego oraz w odniesieniu do pewnych środowisk katolickich w naszym kraju¹⁰¹.

⁹⁶ NMI, nr 40; por. A. Przybecki, dz.cyt., s. 145–148.

⁹⁷ Por. *Świętość. Dar i zadanie*, w: *II Polski Synod Plenarny...*, nr 33; por. K. Pawlina, *Nowa ewangelizacja i jego realizacja w Polsce po 1989 roku*, Warszawa 1995, s. 137–140.

⁹⁸ Por. *Świętość. Dar i zadanie*, w: *II Polski Synod Plenarny...*, nr 29.

⁹⁹ Por. tamże, nr 32; por. J. Mariański, *Kościół w warunkach radykalnych zmian społecznych*, w: *Metodologiczne problemy badań nad religijnością*, red. J. Mariański, S.H. Zaręba, Ząbki 2002, s. 17–18.

¹⁰⁰ Por. J. Mariański, *Kondycja religijna i moralna młodych Polaków*, Kraków 1991, s. 24–25.

¹⁰¹ „Nieocenione wprost usługi dla rozeznania aktualnej sytuacji duszpasterskiej może oddać socjologia. Chociaż wiemy, że dane statystyczne nie wyczerpują prawdy o życiu wiary, a proces nawrócenia wewnętrznego i całe przeżycie religijne wymyka się cyfrom, to przecież wiara musi formować również postawy zewnętrzne i przez zachowanie człowieka bywa obiektywizowana. Stąd przydatność lektury znaków czasu poprzez obserwację zachodzących procesów”. J. Michalik, „Stare i nowe” w *duszpasterstwie młodzieży*, „Communio” edycja polska 12 (1992) nr 3 (69), s. 127.

RELIGIOUS PRACTICES ACCORDING TO CATHOLIC TEACHING**Summary**

Religiosity is a kind of lifestyle, which expresses a human's attitude to God. Both individuals and whole communities desire to know and devote their lives to a supernatural quality not only through their views, but religious activities as well. Although religiosity can't be reduced to religious practices, faith without rituals is like soul without flesh. A man's participation in religious practices is a visible sign of his religiosity. For religious practices are closely connected with a religious lifestyle, they can be used to evaluate and estimate a man's level of religiosity. This article attempts to present the main idea and basic needs for religious practices (both voluntary and obligatory) in terms of the Catholic Teaching. Religiosity has not only its practice dimension, but spirituality dimension as well. Participating in the liturgical life of the church is as important as the practitioners' religious engagement and devotion.

Słowa kluczowe: Sobór Watykański II, praktyki religijne, uczestnictwo we mszy świętej, uczestnictwo w katechezie szkolnej, zwyczaje religijne, pogłębianie wiedzy religijnej, uczestnictwo w spotkaniach grup parafialnych